

Afonso Cruz

Virágok

Fordította Bense Mónika

Typotex Kiadó
Budapest, 2017

Isztray Simon

EMLÉKEZNI A HIÁNYRA

Afonso Cruz regényének középpontjában az emlékezés áll. Az emlékezés azonban itt nem pusztán a visszaemlékezést jelenti, vagyis elmúlt dolgok felidézését. Nem is pusztán nosztalgiáról van szó, mely a felidézett emlékeket pozitív érzelmekkel színezi át. Az emlékezés itt közelebb áll ahhoz, amit a zsidók és a keresztények megváltásnak neveznek, vagyis a múlt feltámasztásához, élőhalott állapotból való felélesztéséhez. „Az emlékek felidézésének munkája a szakmánk kellene, hogy legyen, de a társadalomban, a világban mindenhol ott látjuk magunk körül azt a szörnyű munkanélküliséget, amelyre ítéltünk. Az anamnézis értelmet, szilárdságot, testet ad nekünk, kiemel a sírból, egyfajta kelj-föl-Lázárként viselkedik. [...] Jobb múltat tudnánk (kellene tudnunk) kitalálni magunknak annál, amit a végzet kínál” (88). Csakhogy a múlt ilyen megváltásához vezető út még nem épült meg, ez az út el van torlaszolva előttünk. Először is eltakarja saját, túlságosan szűk perspektívánk. Másrészt eltorlaszolja annak a közösségnek a megrázkód-tatásai és elfojtásai, amelynek a részei vagyunk, amelyben élünk.

A regény egy középkorú, depressziós férfi perspektívájából mutatja be az eseményeket: a történet apja temetésével kezdődik – eszünkbe juthat Camus *Közönye*, melynek első mondata: „Ma halt meg a mama” –, majd ekkorra már régen megromlott házassága széthullásával foly-

tatódik. A gyermekkor és a fiatalkor elhalványult, a jelen eseményeit a rutin irányítja, azaz teljességgel iránytalanok.

A depresszió perspektívája – az élőhalott jelen-múlt perspektívája – abban nyilvánul meg, amit a történetet egyes szám első személyben elbeszélő hős észrevesz, illetve nem vesz észre. Annyira magába van fordulva, hogy a közvetlen szomszédjával, Ulme úrral évek óta egyetlen szót nem váltott, olyan dolgokat nem tud a szomszéd néniről, amit mindenki, nem jön rá, hogy megcsalja őt a felesége, és amikor ő csalja meg a feleségét, nem érzi meg, hogy a szomszéd szobában lévő kislánya felébredt. Mindez a depresszióhoz tartozik, annak lényege ez a magába záródott perspektíva. Ez fejeződik ki a tükörben, mely előtt rendszeresen magával beszélget: „A tükör előtt mindig önmagam vagyok. Az üvegfelület kínálta tükörképemtől távol csupán pótszer lehetek, önmagam gyenge utánzata. A tükör előtt viszont alakok, mit alakok?, személyiségek egész sora jelenik meg valóságosságuk teljes tudatában, amire amúgy csak a képzelet képes” (22). A tükör-szabadság abban áll, hogy nem kell valamelyik társadalmi szerepével azonosulnia, hanem bárkinek a személyiségét felveheti. Bármely személyiséget, egy feltétellel – ez pedig az, hogy az a valaki nem lehet valóságos, nem testesülhet meg. A tükör-szabadság más perspektívából tehát rabság, szintiszta időpazarlás, ahogy Ulme úr kifejti. Egyszer pedig azt mondja neki, hogy elveszik a részletekben – részletek közötti részletté válva ő maga is.

Ebben az állapotban ismerkedik meg Ulme úrral. Ulme úrral, aki az „egészre” emlékszik, csak éppen a saját sorsára nem. Egy ütőértágulat következtében teljes emlékezetvesztésben szenved, a főhős, akinek a szakmája újságíró, megkísérli felderíteni a múltját. Bár nyomozása részben kudarccal jár, közben felbecsülhetetlen értékű tapasztalatokkal gazdagodik. A legfontosabb, mindent felforgató tapasztalata az, hogy egy élet nyomait keresi, és sok életet talál. Erről szól a kötet egyik kifejező szimbóluma. Ulme élete nagy szerelme egy fadoénekesnő, Margarida Flores, akinek kétszeresen virágneve van: családneve virágot, keresztnéve margarétát jelent. Egy falujabeli visszaemlékező meséli el, hogy egyszer a fiatal Ulme azt mondta neki, hogy a margaréta nem egy, hanem több ezer virág. Amikor ő ezt nem értette, „visszajöttél egy szál virággal, egy mezei margarétával a kezében, és odatartottad elém a virág közepét, nézd meg jól, én meg megnéztem, és akkor vettem észre először, hogy az a sárga labdacok sok kis virágból áll” (213).

Az újságíró egy életet, sorsot keres, és rengeteg életre lel: mindenki a saját életét meséli el neki, és a sorsában Ulme úr szerepét, jelentőségét.

Egy ponton a történetben valaki emlegeti a new age-es Akasha-krónikát, a misztikus könyvet, amelyben állítólag minden múltbéli cselekedet fel van jegyezve. De az Akasha-krónika elgondolása abszurd: a múlt, egy élet soha nem rögzíthető külső, tárgyiasító nézőpontból. A múlt nem egységes, hanem sok, egymást érintő, egymást átható élet alkotja, a múltunkról való emlékek nem a mi tulajdonunk. Ugyanakkor innen kapja minden egyes élet az önmagán túlmutató szépségét és különös jelentőségét. Bármit teszünk, annak dimenziója messze túlmutat önmagunkon: „egy szőnyegen élünk és bármilyen messze is legyünk egymástól, egyazon történet részesei vagyunk, ugyanannak a szőnyegnek a különböző egységei, az egyik ember halála a másik születését jelenti, győzelmünk arca egy másik ember veresége. Ulme úr születése pillanatában Saint-Exupéryvel együtt zuhant le a Földközi-tenger térségében, mert történetünk sosem csak a miénk, hanem olyan hatalmas és átfogó, hogy nem könnyű térképre vetni” (64).

Ez a regény egyik nagy témája, ennek köszönhető a hős belső fejlődése, ahogy fokozatosan meglátja mindazt, ami addigi tükör-perspektívájában láthatatlan, vagyis ismeretlen volt. Visszaemlékszik arra, hogy apja egy alkalommal azt mondta neki, bánjon jól anyjával, mert édesanyánk ismeri az első éveinket, amikor személyiségünk kialakult. Egyedül anyánk emlékszik ezekre az évekre, s így ismeri valódi mivoltunkat. Máskor Ulme úr arról beszél, hogy valódi nevünk mindig annak a neve, akit szeretünk: „ejtsd ki egy olyan ember nevét, akit szeretsz, és a saját nevedet fogod hallani” (169). Ez a névadás „nyílt titkáról” is szól: más-tól – szüleinktől – kapjuk a nevünket, a másik ember szólít a nevünkön, és mi is más szólítunk a nevén. A nevünk a miénk, tőlünk elválaszthatatlan, de nem abban az értelemben, hogy tőlünk származik vagy a tulajdonunk. Ezek a felismerések mind ugyanabba az irányba vezetnek: ha meg akarjuk találni önmagunkat, a másik ember felé kell fordulnunk, s ahhoz, hogy magunkat mint egyet és egységeset érzékeljük, meg kell nyílnunk az élet végtelen sokféleségének.

Az Ulme úr életét feltáró nyomozás megmutatja azt is, hogy egy emberi élet nem egységes abból a szempontból sem, hogy önmagában is ellentmondásos, belső feszültségek alkotják. Ulméról ellentmondásokkal teli képet kapunk: Ulmét gyermekkorában egyszerre jellemezte valamiféle túlhajtott vallásosság, szentségre törekvés, ugyanakkor érzékiség, szenvedélyes játékszeretet és egyfajta kegyetlenség is. „Kérdezze azokat, akik nem szerették, és egy szörnyeteget fog találni, aztán kérdezze azt, aki imádta őt, és egy szentrel. Meg fogja érteni, hogy Ulme

rossz volt, szép volt, szörnyű volt, isteni volt, hazudós volt, vérbeli boxeur volt, gyáva volt” (117) – mondja egy ismerőse. Majd hozzáteszi, hogy ezek a vélemények „szélesebb perspektívából mutatják meg az embert, és nem korlátozódnak arra, amit a tükör látni enged”. Csakhogy az ő élete középpontjában egy erkölcsi konfliktus áll: Ulme úr, aki egész életében képtelen volt belenyugodni a világot átjáró igazságtalanságba, Salazar diktatúrájában elárulta szerelmét, Margaridát, akinek születendő gyermeke is meghalt a börtönben. Ulme úr élete tehát nem egyszerűen sokrétegű, hanem mélyen ellentmondásos.

Hozzáállásának lényegét jól megvilágítja egy rövid beszélgetés. Ulme úr mindig újságcikkeket vág ki a világban történt szörnyűségekről, bár maga sem emlékszik rá, hogy pontosan miért teszi ezt. Nem tudja túltenni magát ezeken a dolgokon. Egy alkalommal egy újságcikket mutat arról, hogy gyermekek haltak meg egy bombázás miatt, s ekkor zajlik le a következő beszélgetés: „– Tudja maga, miért nem vagyunk boldogok? – kérdezte. – A reménytelenség, a magány, a félelem miatt? – Nem. A valóság miatt” (25).

Dosztojevszkij *A Karamazov testvérek* című művében Iván Karamazov nem tud megbékülni a gyerekek szenvedésével. A felnőttek szenvedése még vétkeik következményeként megérthető volna, de a védtelen és ártatlan gyermekek szenvedése semmivel nem igazolható. Ezért Iván fellázad, elsősorban Isten ellen: ha az Isten által teremtett világnak, ha Isten megváltó tervének ez az ára, akkor ő ebben nem kíván részt venni, az eljövendő üdvösség birodalmába sem kíván belépni. Hasonló történik Ulme úrral, aki fellázad a világban lévő igazságtalansággal, a valósággal szemben.

Itt lép be a könyvbe a Gólem-történet. A Gólem egy zsidó misztikus legenda, amelyben egy agyagból gyúrt embert elevenít meg alkotója. A Gólemet a homlokára írt „emet”, vagyis az igazság felirat teszi élővé. Ulme úr a Gólem-történet egy 20. századi változatával találkozik, amelyet Isaac Drezner párizsi zsidó könyvkereskedő mesél el neki. A vészkorszakban, amikor egy alkalommal hazatért otthonukba, meglátta, hogy nagynénje kiöntötte az összes virágcserepből a földet, és a földből egy emberi alakot próbált formálni. Az alak homlokán megpillantja az „emet” feliratot, és nagynénje elárulja neki, hogy Gólemet akart készíteni, aki majd harcolni fog a nácik ellen és legyőzi a gonoszt.

A nyomozás során megtalálják Ulme úr szülőfalujában elrejtve azt a Gólemet, amelyet valamikor Ulme készített. A szobor 9-10 méter magas, és az emberi gonosztettekről szóló újságvivágatokból készült: „Egy

koromsötét szobor, melyet Ulme úr életre akart kelteni, azt akarta, hogy járjon a világban, és szégyenítse meg Istent ez a kilenc-tíz méteres gonoszság, mely igaz, hogy csak egy kis ízelítő belőle, de még így is impozáns. Egy újságokból kivágott, az ember legsötétebb tereiből, patkánybúzt árasztó sötét lyukakból összeeszkábált élet” (218). Ulme elgondolása szerint „egy ilyen szörnyszülött pusztá jelenléte elég kellene legyen ahhoz, hogy az emberek végre cselekedjenek, hogy felkeljenek a sírjaikból, ahol eddig éltek [...], halálos közömbösségükből, álmotlan álmukból, amelyben az életük telik...” (217).

A könyv egyik fontos kérdése az, hogy miért siklik félre folyvást a megváltás kísérlete, miért fut bele az emberiség folyvást az elfogadhatatlan megszokásába, a „halálos közömbösség” állapotába. Ez több szinten is felvetődik, az 1974-es portugál „szegfűs forradalom” részleges kudarca is ide tartozik, melyet Margarida mesél el: „Amikor győzött a forradalom, végre szabadon kezdtem énekelni mindazt, ami a lelkemben volt, ám elvesztettem valami fontosat, elvesztettem a kifinomultságomat. Boldog voltam, de ott álltam poézis nélkül... [...] Mégis ez volt életem legboldogabb pillanata. [...] aztán jöttek az évek, a reményből úgy születik meg az ártalom, ahogy a csibék kikelnek a tojásból, az idő mindennek véget vet, és lassan minden visszatér oda, ahol korábban volt. [...] Nem hallgattattak el többé, hagyták, hadd énekeljek, de akkora volt körülöttem a zaj, hogy már senki se hallotta a hangom” (79).

Ezek a magyar olvasó számára is ismerős tapasztalatok lehetnek, ahogy a szabadság eufóriája lassan elenyészik, majd átadja a helyét a megszokásnak, a közönynek, majd a csalódásnak. Miért kell ennek így végződnie, miért nem tud egy ember vagy közösség megújulni? Van a könyvben egy szép példázat, melyet egy gyermekkori barát mesél el. Margarida még alig volt hétéves, amikor ez a barátjuk egy köményszárból álló kis koszorút készített a számára, melyet a kislány fejére tett. Margarida állandóan a fején viselte a koszorút, és olyan szép volt, hogy a többi kislány is kezdett szépen öltözni, majd idővel a kisfiúk is. Egy idő után már a felnőttek is szebben öltöztek, kezdtek rendbe tenni a falut és minden megváltozott. De valami történt, és Margarida „egyszer csak nem tette fel többé az édeskömény-koszorúját és elsötétült a tekintete. Sok időt töltött egyedül, nem játszott többé senkivel. Ült a földön, és egyszer megláttam, hogy sír” (114). A történet természetesen úgy folytatódik, hogy ezután a többi ember sem vette fel már a szép ruháját, és a falu visszatért abba az (áldatlan) állapotba, ahol addig is volt. A történet végkifejlete is nagyon fontos: „Pár évvel azután, hogy

feljöttünk Lisszabonba, karácsonykor egyszer elmeséltem ezt az édes-kömény-koszorús történetet. Senki sem emlékezett rá, még Margarida sem. [...] És senki sem hitte el, hogy egy szál virág ennyi mindent megváltoztasson” (115). Mintha az emberek a jót éppúgy hajlamosak volnának elfojtani, mint a szörnyűséget. A felejtés ezek szerint nemcsak a gonosztettek, hanem a jóra (illetve szépre) is vonatkozik, talán annak a világban elszenvedett kudarca miatt.

De hogyan érthető meg Ulme úr kudarca a Gólemmel, illetve büne, vagyis Margarida elárulása a titkosrendőrségnek? Itt következzen egy kritikai megjegyzés. Számomra hiányzott annak leírása, hogy Ulme úr hogyan bukott el Salazar diktatúrájában. Így ugyanis bűnének némileg mitikus jellege van. Itt jó lett volna egy kicsit jobban belemenni a történelembe, nem öncélúan, hanem mert ez fényt vethetett volna Ulme jellemére. Így elsősorban a Gólem-történettel összefüggésben tudjuk megérteni Ulme bukását. Ez mélyen paradox történet: a Gólem megalkotója ugyanis a rosszal akar harcba szállni a rossz ellen. Jellemző, hogy Isaac Dresner nagynénje elpusztítja a virágokat, amikor összegyűjti a virágföldet. Eszünkbe juthat az is, hogy a Gólem-legendákban az életre keltett agyagember elszabadul és szembeszáll alkotójával. Minden bizonnyal ez Ulme csapdája is: a mágiához és a pusztításhoz folyamodik, hogy legyőzze a rosszat, ezért kell kudarcot vallania.

Ulme úr a világ megváltására-lerombolására tör, ezzel szemben Margarida mitikussá nagyított képekben a saját megváltásáról beszél: „Olyan virág vagyok, amely temetőben terem. [...] Úgy őrzöm magamban ezt a betegséget, mint egy terhességet, a reményt, hogy a szerelem majd ki fog hantolni, megment a halálból és megnyitja a földet, melynek gyomrából egy új, teljes életet hoz magával. [...] Az örök élet a többi ember szeretetén múlik, ők kaparják ki a földet a körmeikkel, ők mentenek ki minket arról a hideg, formátlan helyről, ahová ítéltettünk. [...] Nem választ szét minket az idő, mi a jelenben vagyunk a múlt arca, új szemszögből mutatjuk meg azt, ami egyszer már megtörtént” (185). Ezek a regény legfontosabb szavai közé tartoznak, és sokat elárulnak a mű egészéről is. Például azt, hogy férfiregényről van szó, amely a nőt úgy ábrázolja, ahogy egy férfi láthatja őket, s ugyanakkor a férfiak sorsának kulcsa a nőknél van, a legfontosabb szavakat sokszor nők mondják ki. Hogy a szöveg hajlamos a mitizálásra, ugyanakkor finom distanciákkal, iróniával jelzi különbségét a new age divatos szerzőivel szemben. Végül pedig, hogy a mű kulcstémája a megváltás lehetősége/lehetetlensége.

A könyv nárcisztikus hőse a történet vége felé a tükörbe néz: „A tükör visszaadja nekem a valóságot...” (245), mondja, s ez a valóság a hiány, elsősorban a szeretett nő hiánya, a megváltás hiánya.

Carlos Ruiz Zafón

A mennyország fogságában

Fordította Latorre Ágnes

Európa Könyvkiadó
Budapest, 2016

Pethő Anita

NE LÉGY SZNOB!

Noha Carlos Ruiz Zafón *A mennyország fogságában* című regénye expliciten Alexandre Dumas *Monte Cristo grófja* című művének újraírása, úgy gondolom, érdemes már rögtön a kritika elején megemlíteni egy másik világhírű történetet, Umberto Eco *A rózsza neve* című klasszikusát, és vele együtt azt a regénytípust, amelyet az intellektuális krimi megjelenéssel is szoktunk illetni. *A mennyország fogságában* ugyanis szintén a könyvek világában játszódik, a szereplők maguk is rendszeresen reflektálnak valódi és fiktív szerzők alkotásaira, és a rejtély felgöngyölítése során itt is fontos szerep jut a könyveknek, vagy talán szerencsésebb úgy fogalmazni: annak a kultúrafogyasztói attitűdnek, amelynek nélkülözhetetlen alapeleme az írás és az olvasás.

A kultúrafogyasztási és kultúraközvetítési szakások bizonyulnak kulcskifejezésnek a tekintetben is, ha azt nézzük, miféle közegbe érkezik ez a könyv (itt érdemes megjegyezni, hogy 2012-ben már megjelent egyszer magyarul, akkor az Ulpius-ház gondozásában). Az elmúlt években elindulni látszott ugyan egy diskurzus arról, hogy idejétmúlt